

Idey a ideály slovenskej poézie prelomu 18. a 19. storočia

Z úvah Evy Fordinálovej o podstate slovenskej poézie
z obdobia prelomu 18. a 19. storočia

Lenka Rišková

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.

**Ideas and Ideals of Slovak Poetry at the Turn of the 18th and 19th Centuries
From Eva Fordinálová's Reflections on the Essence of Slovak Poetry
of the Turn of the 18th and 19th Centuries**

Litikon, 2022, Vol. 7, No. 1, pp. 23-33

In her literary-historical research, Eva Fordinálová has always reflected on the value of a work of art in a broader context of diverse contexts. The principle of continuity and recording the interrelationship of different (often specific to our environment) modes of cultural presentation is also followed in her current research on Slovak literature from the turn of the 18th and 19th centuries. The poetic output of Slovak authors from this period provides a number of evidences of a firm and undeniable link to Western European ideological and aesthetic models, but at the same time it also carries clear references to a certain "otherness of our poetic atmosphere".

Keywords: Eva Fordinálová, Juraj Palkovič, Bohuslav Tablic, Slovak poetry at the turn of the 18th and 19th centuries

*Venované profesorky Eve Fordinálovej
pri príležitosti jej životného jubilea*

Eva Fordinálová vo svojich početných odborných prácach venovala pozornosť širokej škále rôznorodých problémov literárnohistorického vývinu slovenskej literatúry. Špecifickým príznakom jej bádania je to, že ich vždy podrobne mapuje v komplexnom historicko-spoločenskom kontexte. Intenzívne pritom zdôrazňuje kontinuitu nášho literárneho a vôbec kultúrneho vývinu. Vo svojom výskume vytrvalo apeluje na nevyhnutné odstránenie „ešte stále pretrvávajúcej absencie zrejmej a zreteľnej kontinuity v národno-kultúrnom vývine“ (Fordinálová, 2008, s. 7). Nosným princípom jej úvah je v prvom rade pripomínanie ideologickej kontinuity staršej slovenskej literatúry s modernou literatúrou. V literárnohistorickom bádani totiž ešte stále pretrvávajú tendencie charakterizovať staršie vývinové obdobia slovenskej literatúry iba ako čas „písomníctva“ v tom negatívnom zmysle a vyčleňovať ich za hranice literárnej vedy. (Za skutočnú literatúru, na ktorej možno aplikovať nové metodologické postupy a hodnotenia,

je, žiaľ, ešte stále – a častokrát nie celkom korektne – považovaná až literatúra z polovice 19. storočia.)

Hodnotu umeleckého diela E. Fordinálová vždy bezpodmienečne evidovala a stále eviduje cez akýsi kontextuálny priezor, teda v spleti rôznorodých súvislostí celého vývinového procesu našej literatúry. Vo svojej monografii o Jánovi Hollom napríklad konštatuje: „V súčasnom celosvetovom trende prijímania rôznorodých elementov z inonárodných kultúr je nevyhnutné preskúmať korene, ‚genetický kód‘ vlastnej kultúry, určujúci jej individualitu a nezastupiteľnosť v polyfónii svetovej kultúry, jej osobitý prínos do celosvetového umeleckého fondu. Nám poskytuje možnosť spoznať svoju ‚genetickú špirálu‘ prienik do diela Jána Hollého, v ktorom nachádzame, uvedomujeme si národné archetypy v prepojenosti s historickou národnou pamäťou a národným vedomím“ (Fordinálová, 2003, s. 6).

Presvedčivých dôkazov relevantnosti princípu kontinuity a následne z neho prameniacych početných analýz literárnych textov profesorky E. Fordinálovej je viacero. Jedným z nich je napríklad skutočnosť, že v aktuálne prebiehajúcom výskume slovenskej literatúry z prelomu 18. a 19. storočia sa postupne odкрývajú a čoraz presvedčivejšie potvrdzujú rôznorodé a neraz pre slovenské literárne a vôbec kultúrne prostredie špecifické spôsoby apropriácie estetických princípov klasicizmu a filozofických princípov racionalizmu (resp. osvietenskej filozofie).¹ „Táto nadväznosť je zreteľná v širokospektrálnom zábere – najmä sledovaním cyrilo-metodského vkladu do slovenskej kultúry, ktorého ideový náboj sa stáva v nástupe klasicizmu do slovenskej literatúry jej určujúcou platformou. A zároveň vysvetľuje ‚inakosť‘ nášho osvietenstva v porovnaní so západoeurópskym“ (Fordinálová, 2008, s. 7).

Tento proces je pomerne dobre identifikovateľný aj v básnickej tvorbe z konca 18. a prvej tretiny 19. storočia. Špeciálne poézie je totiž v tomto období podmienená uvedomovaním, resp. výrazným vystupňovaním vedomia potreby pestovania domácej, teda pre konkrétne jazykové spoločenstvo vlastnej kultúry. Ako vysvetľuje E. Fordinálová: „Medzi poéziou a jej konkrétnym časovým a priestorovým zakotvením je zákonitá prepojenosť evidentnejšia než u ostatných druhov umenia. V subjektívnej rovine emocionálnej precítenosti meniacich sa životných podmienok poézie reaguje ako prvá a hľadá si k zmenenej situácii zodpovedajúce formy vyjadrenia“ (Fordinálová, 2008, s. 35). V tejto súvislosti E. Fordinálová napríklad poukazuje na jednoznačné ideologické prepojenie s odkazom Konštantínovho *Predslovu*. Rovnako ako v čase Veľkej Moravy, aj v období prelomu 18. a 19. storočia je slovenské územie veľmi aktívnym priestorom. Je to dané jeho geografickou polohou i politicko-spoločenským usporiadaním – nachádza sa v strede Európy. Zároveň je súčasťou mnohonárodnostnej habsburskovej monarchie, kde je transfer medzi jednotlivými časťami ríše, ale aj medzi ostatnými kultúrnymi oblasťami celkom prirodzený.

¹ Vysokú mieru účinku estetických kritérií klasicistickej poetiky i osvietenskej filozofie v tvorbe slovenských autorov potvrdili v poslednom období napríklad kolektívna monografia *Český a slovenský literární klasicizmus* (Tureček – Zajac, 2018) či zborník *Literatúra na prelome* (eds. Braxatoris – Vojtech, 2021), no rovnako aj špecializovaný výskum Martina Braxatorisa (Braxatoris, 2020) alebo Olgy Vanekovej (Vaneková, 2020), zameraný na príležitostnú poéziu z obdobia prelomu 18. a 19. storočia, v ktorom O. Vaneková osobitne upozornila aj na zásadnú hodnotu a funkciu tradície latinsky písanej literárnej produkcie v dejinách našej literatúry. Latinská poézia totiž slúžila ako istý „básnický vzor a predmet imitácie“, na ktorom sa slovenskí básnici z konca 18. storočia doslova „učili básniť, napodobňovali jej veršové formy aj štylistiku, preberali z nej druhový kánon poézie a všetko sa to pokúšali prenášať“ do svojej tvorby v domácom jazyku (Bakoš, 1964, s. 228).

Uvedomujúc si tento kontext E. Fordinálová vytrvalo vyzýva k zmene optiky pri pohľade na obdobie druhej polovice 18. a začiatku 19. storočia pri rekonštrukcii vývinového procesu slovenskej literatúry. Upozorňuje na diametrálne odlišnú perspektívu, z ktorej toto obdobie treba skúmať – a to na „perspektívu nútiacu prehodnotiť celé doterajšie ohraničené vnímanie slovenského osvietenského obdobia [...] V hodnotení obdobia klasicizmu ešte doposiaľ pretrváva náhľad, že medzi staršou slovenskou literatúrou a nástupom klasicizmu existuje akoby hraničná čiara, zásadná diskontinuita v domácom kultúrnom vývine, akoby prestúpenie z ‚domácej lokálky‘ na ‚európsku magistrálu‘“ (Fordinálová, 2008, s. 7). Preto naliehavo upozorňuje, aby sme si uvedomili, že „hraničná čiara medzi staršou slovenskou kultúrou a osvietenstvom bola vlastne politicko-ideologickou ‚železnou oponou‘ medzi ‚starinárskou‘, ‚tmárskou‘ – teda nemodernou kresťanskou kultúrou a medzi ‚modernou‘ kultúrou nového veku budovanou na filozofickej platforme racionalizmu, deizmu, ‚osvieteného rozumu‘ (v západnej Európe priamo vyúsťujúceho do ateizmu)“ (s. 17).

E. Fordinálová intenzívne presadzuje pohľad, ktorý eviduje bezpodmienečnú kontinuitu nášho kultúrneho vývinu, základom ktorej je kresťansko-humanistická ideológia. Jej korene nachádza už v cyrilo-metodskej tradícii.² Ako jeden zo zásadných záverov svojho dlhodobého výskumu formuluje tézu, že „charakter nášho osvietenstva zostáva výrazne kresťansko-národný [...] Človek 18. storočia sa domnieval, že svojím poznaním dospel do štádia, keď jeho myslenie dosiahlo univerzum, že rozum je stredobodom a cieľom celého diania v jeho biosfére a psychosfére. Doposiaľ však nik neupozornil, že existuje osvietenstvo dvojaké. Nielen racionalistické, ale aj duchovné. Kým západoeurópske vyúsťilo z predchádzajúceho náboženského formalizmu do deizmu (uznávanie Boha iba ako prvotnej príčiny stvorenia sveta a ostatné už závisí od fungovania fyzikálnych zákonov) a z deizmu do otvoreného ateizmu, naše osvietenstvo zostáva pevne zakorenené v kresťanstve, vo viere, ktorú očisťuje bojom proti poverám, a uvádza ju do súladu s vedeckými poznatkami“ (s. 23 – 24).

To isté možno konštatovať aj o ideovom pozadí dobovej literárnej produkcie, básnickú tvorbu nevynímajúc. Pri výskume koreňov či počiatkov modernej slovenskej poézie vystupuje do popredia čoraz viac dôkazov o tom, že v našom prostredí rezonovali rovnaké myšlienkové prúdy ako v západnej literatúre (Dupkala, 2000; Šimončíč, 1982). Viacero básní či obsiahlejších básnických skladieb z druhej polovice 18. či z prvej tretiny 19. storočia v sebe nesie identické znaky ako západoeurópska poézia. Avšak jedným dychom treba dodať, že súčasne sa v nich objavujú aj špecifické príznaky, ktoré odkazujú na to, že osvietenské a racionalistické uvažovanie v našom prostredí, rovnako ako aj klasicistická poetika boli výrazne ovplyvňované kresťanskými ideami. Takéto tendencie identifikuje E. Fordinálová napríklad v *Tragoedii* Augustína Doležala (Fordinálová, 1993) alebo v – rozsahom útlej, no o to významnejšej – osobne orientovanej básnickej tvorbe Juraja Fándlyho (reprezentuje ju najmä báseň *Amica cointelligencia* z roku 1807) (Fordinálová, 2008, s. 123 – 134). Eviduje ich však aj v produkcii ďalších básnikov z konca 18. a začiatku 19. storočia (napríklad v dielach Juraja Palkoviča či Bohuslava Tablica). Slovenská básnická tvorba z obdobia prelomu 18. a 19. storočia podľa nej teda jednoznačne potvrdzuje, že slovenská literatúra a kultúra vôbec je plnohodnotnou súčasťou európskej kultúry a zároveň v sebe nesie aj špecifické domáce prvky.

² Tento pohľad potvrdzujú aj výskumy ďalších literárnych historikov, napríklad Eriky Brtánovej (2017) či Miloslava Vojtecha (2004).

Za azda najreprezentatívnejšiu prezentáciu ideálov našich literárnych tvorcov označuje E. Fordinálová báseň Juraja (Jiřího) Palkoviča (1769 – 1850) *Vidění Dobromyslovo* z jeho básnickej zbierky *Muza ze slovenských hor* (Palkovič, 1801, 1-12).³ Autorovi sa v nej podľa Fordinálovej vyjadrení podarilo „zachytiť dobovú atmosféru plnú vnútorných rozporov, prejavujúcich sa i v „poetickej atmosfére““ (Fordinálová, 2008, s. 9). Okrem prevažujúcej klasicistickej poetickej orientácie básnika možno v tejto básni sledovať výrazné zacielenie pozornosti na najvyššie hodnoty ľudského života – celá báseň je v podstate úvahou o nich. Badať v nej výrazný vplyv kresťanskej filozofie a morálky. Po pomerne dramatickom prehodnocovaní rôznych možností nasmerovania svojho života napokon mladý básnik jednoznačne definuje svoje poslanie – chce zostať verný cnosti. Cnosť je preňho zhmotnením absolútnej hodnoty dobra, ktoré spolu s pravdou považuje za základ kvalitného ľudského života.

Dôraz na cnosť je v tejto básni priam modelovým stvárnením klasicistického ideálu *virtus*. Ten možno interpretovať ako ideál šľachetnosti, založenej na správnosti konania človeka. Avšak zároveň jej dominantné postavenie v Palkovičovej básni poukazuje na drobný, no o to významnejší detail; i napriek tomu, že v celej básni rezonuje ideál akejsi vyváženosti, harmónie troch univerzálnych hodnôt: pravdy, dobra a krásy, predsa len to v istom momente pôsobí dojmom, akoby nad pravdou a krásou, teda aj nad ratiom a spravodlivosťou jemne prevyšovalo dobro. (Dominantnú zameranosť na túto hodnotu evokuje už aj samotné meno hlavného hrdinu básne – Dobromysl). Akoby ešte aj nad rozumom, teda nad správnosťou uvažovania i nad spravodlivým rozsudzovaním či rozhodovaním stálo niečo viac, niečo, čo pojmu cnosť vo význame šľachetnosť dodáva ďalší rozmer. Istú paralelu k tejto situácii možno nájsť práve v kresťanskom uvažovaní, pretože i v ňom existuje niečo, čo prevyšuje (ale nepopiera!) pravdu a spravodlivosť – je to milosrdenstvo.

Azda najzreteľnejšie možno túto ideovú linku identifikovať v tej pasáži básne, v ktorej sa J. Palkovič priamo venuje problému priateľstva, resp. jeho krehkosti. Hlavný hrdina básne, do ktorého sa štylizuje samotný básnik, v nej vyjadruje veľké sklamanie z neúprimnosti ľudí, ktorých považoval za najbližších priateľov.

Ach, jak sem se zděsil, poznáv lép ty lidi,
jež sem za cnostné měl s radostí!
Oni šlechetnost, ach, v skutku nenávidí!
Shledám již to s velkou žalostí.
Nikdý bych já nebyl věřil, že se znají
takto chytře přetvařovati.
V pravdě jim jest pravé, z čeho mízku mají,
z ovoce se dá strom poznati.
O, a jak mně smutná vlastní poučila
o věrnosti přátel zkušenost!
Zisk, čest, lehkost Lada od mě odloučila
ty, k nímž sem měl všecku důvěrnost.

(s. 7 – 8)

³ Citáty z tejto básne sú uvedené podľa edície z roku 2016 (Palkovič 2016, s. 16 – 39) a pri každom z nich sa za textom v zátvorke nachádza číslo strany z prvého vydania, teda z roku 1801.

Toto sklamanie je v podstate kľúčovým momentom a prvotnou príčinou jeho vnútorného nepokoja, ba dokonca jeho melancholického životného pocitu ústiaceho až do depresie a bezvýchodiskovosti. No neskôr – po rozhovore s krásnou a tajomnou Múzou, ktorá ho presvedčí, aby vytrval vo svojich ideáloch – si uvedomuje, že hodnota priateľstva stojí a padá na samotnom človeku, teda na ňom samom. Skutočné priateľstvo si vyžaduje jeho vlastnú aktivitu. On sám má zachovať vernosť, teda má zostať verným priateľom i napriek sklamaniam, a zároveň má byť citlivý voči krehkosti druhých ľudí, ktorí neraz svojím konaním popúru svoje ideály a zapredajú ich nenaplnenej a nenaplniteľnej túžbe po majetku a moci či túžbe po uznaní. J. Palkovič túto myšlienku zvýraznil aj tým, že ju prezentuje prostredníctvom samotnej Múzy, ako najvyššej morálnej inštancie, ktorú mladík rešpektuje. Tá citlivému mladíkovi radí, aby sa varoval prísneho (hoc aj z racionálneho hľadiska celkom prirodzeného a spravodlivého) odsudzovania takto zlyhávajúcich ľudí. Absolútne v rozpore k jeho bezprostrednému pocitu sklamaní a k následnému postoju zatrpknutosti či odmietania mu odporúča, aby k takýmto ľuďom vždy pristupoval s láskou, resp. s už spomenutým milosrdenstvom. Odsúdeniahodné je jedine ich zlyhanie, no nie oni. Múza sama mu garantuje, že odmenou za takýto postoj k nim mu napokon bude ich skutočné priateľstvo.

Sám buď bez ouhony, ale jestli jiní
nemohouce snad tak věděti,
jak ty víš, co činit sluší, jsou čím vinni,
nechtěj hned v soud s nimi vcházeti.
Nenáviď zlost stále; však znej lidskou křehkost:
mnohý nemůž zlému vyhnouti,
mnohého i svází mladá myslí lehkost.
Věř mi, budeš k srdci vinouti
lidi opět, poznáv lépe nejednoho.
Milé, jistě milé stvoření
jestiž člověk. – Můžeš pak i přátel mnoho
mít, jen moudré buď tvé volení.

(s. 10)

V poslednom verši spomenutý prívlastok „moudré“ v spojení s výrazom „volení“ v celom kontexte tejto pasáže tak posúva Palkovičovo vnímanie múdrosti do akejsi vyššej roviny – nie je to len múdrosť vychádzajúca z rozsiahleho poznania (empirie), ktorej určujúcim elementom je „ratio“. Palkovičovi tu ide o akúsi múdrosť srdca, ktorú má človek hľadať vo svojom živote, resp. ktorá sa má stať hlavným zmyslom jeho života. Je to niečo, čo prevyšuje princípy logickej pravdy a spravodlivosti, je to niečo, čo odkazuje priam na rovinu transcendentu, čo naplňa nielen materiálne a duševné, ale aj duchovné potreby človeka. Ona jediná mu dokáže priniesť skutočný pokoj a radosť zo života. V konečnom dôsledku možno preto o tomto momente uvažovať ako o ideovom vrchole celej básne, ktorý je vo svojej podstate veľmi blízky ideálom kresťanstva.

Sledovanie tejto ideovej línie jednej z Palkovičových výrazne intímnych básnických výpovedí jednoznačne potvrdzuje, že kresťanské idey mohli a zrejme aj zásadne ovplyvnili osobné

ideály slovenských básnikov a zároveň zanechali výraznú stopu aj v ideovej rovine ich básnickej tvorby.

Podobný dôkaz ponúka analýza básnického výrazu Bohuslava Tablica (1769 – 1832), ďalšieho významného básnika z tohto obdobia. Bol nielen Palkovičovým súputníkom, ale dlhé roky aj jeho blízkym priateľom. B. Tablic dokonca svoj najvyšší ideál formuloval ešte presnejšie než J. Palkovič. V jednej zo svojich úvah ho totiž priamo pomenúva výrazom „Celosť dobra“. V sprievodnom komentári k prekladu diela Alexandra Popea *Zkouška o člověku* presne napísal: „Básník budže mluví o člověku jako o jednotlivém, o oudu tovařství, anebo podmětu štěstí, při vysvětlování stavu člověka těmito schopnostmi vládnoucího, nikdy nezanedbává příležitosti příhodně jej nejumělejšíím způsobem vysvětliti, a tento veliký základ potvrzovati: že každá věc k dobrému Celosti směřuje, z čehož jeho soustava vzájemného prospěchu dosahuje, když onu velikou polohu ději (skutky) v účinek přivodí, a své děje základem pravosti neb přirození ospravedlňuje“ (Tablic, 1831, s. 62). Podľa tohto Tablicovho vyjadrenia spoločným cieľom každého typu básnickej výpovede by malo byť to, aby nakoniec prispel k poznaniu absolútneho ideálu dokonalosti, ktorý možno vnímať ako identický s ideálom jednoty pravdy, dobra a krásy, a napokon aj nasmeroval čitateľa k jeho dosiahnutiu v zmysle nadobudnutia všeobecného rozvoja tak po stránke citovej, intelektuálnej, mravnej a v neposlednom rade i duchovnej, čiže k dosiahnutiu stavu dokonalej vyváženosti všetkých oblastí jeho osobnosti. Tablicov výraz „Celosť dobra“ preto možno vnímať ako priam symbolické „zhmotnenie“ základného klasicistického princípu harmónie či akéhosi vnútorného poriadku – „ordo“.

Avšak okrem dokonalosti ľudského poznania priamo úmerne vyváženého s vycibreným vkusom a citlivosťou nemožno pri interpretácii tohto výrazu u B. Tablica prehliadnuť aj jeho duchovnú rovinu. Tablicovo chápanie a definovanie absolútnej dokonalosti ako „Celosti dobra“ mohla ovplyvňovať (a podľa všetkého aj zásadne ovplyvnila) jeho osobná hodnotová orientácia, na formovaní ktorej malo značný podiel jeho kazateľské povolanie či všeobecne kresťanský svetonázor. Podľa kresťanského náboženstva je absolútnou dokonalosťou Boh. On predstavuje jednotu všetkých najdôležitejších hodnôt: plnosti poznania a pravdy, bezhraničnej dobroty a lásky, ale napokon i nekonečného šťastia a radosti. Zrejme práve na tento rozmer poukazuje aj autorovo zámerné použitie veľkého začiatočného písmena odkazujúceho na špecifickosť sémantického príznaku tohto pojmu – na jeho duchovnú dimenziu.

A práve tento duchovný rozmer výrazu „Celosť dobra“ možno vystopovať aj v básni *Svobodné volení*⁴ (Tablic, 1806, s. 3 – 14), ktorá sa v literárnohistorických reflexiách Tablicovej tvorby zvykne označovať ako jeho programová báseň. Tradične býva charakterizovaná ako typická osvietenská báseň prezentujúca básnikov dobovou filozofiou podmienený filantropizmus. No dôsledná analýza jeho veršov poukazuje na oveľa hlbší, priam duchovný, ideový rozmer básnikovho záujmu o blaho a šťastie druhých ľudí. A čo je zaujímavé, podobne ako u J. Palkoviča aj v Tablicovej programovej básni sa duchovný aspekt prejavuje práve v tých pasážach, ktoré rozvíjajú motív medziľudských vzťahov či priateľstva. Tento fakt len potvrdzuje, že motív priateľstva bol u básnikov z obdobia prelomu 18. a 19. storočia veľmi obľúbený a zrejme aj veľmi dôležitý. Priateľstvo evidentne považovali za jednu z najdôležitejších životných hodnôt, ako na to upozornila aj E. Fordinálová v súvislosti s epigramami Jozefa Ignáca Bajzu (Fordinálová, 2008, s. 40).

⁴ Všetky nasledujúce citáty z tejto básne sú uvedené podľa edície z roku 2019 (Tablic, 2019, s. 87 – 98) a pri každom z nich sa za textom v zátvorke nachádza číslo strany z prvého vydania, teda z roku 1806.

V spomínanej Tablicovej básni to možno sledovať napríklad už na samotnom rozhodnutí mladého básnika pre úlohu filantropa, teda človeka maximálne prospešného druhým. Jedine v takejto službe nachádza pravé osobné uspokojenie. Táto voľba pôsobí na prvý dojem ako rozumovo dobre zvážené podriadenie sa istej morálnej norme – akoby víťazstvo rozumu. V skutočnosti však ide o maximálne slobodné rozhodnutie rešpektovať zásady kresťanskej morálky a uznanie ich hodnoty, ktoré nie je pre neho ničím zaťažujúcim, ale práve naopak, prináša mu vnútorný pokoj (potešenie srdca), v zmysle naplnenia jeho duchovných potrieb. V konečnom dôsledku je tak jeho vlastné dobro závislé od spokojnosti druhých, teda od toho, koľko dobra im dokáže odovzdať. Svoje dobročinné úmysly B. Tablic zhrnul vo veršoch:

Ročních důchodků bych tolik žádal míti,
bych i sám moh s svými poctivě živ býti,
fedrovat i nuzné, v bídě žalostící,
denně krmit v hladu, v žízni upějící,
opuštěné vdovy skutkem navštěvovat,
v hořkém zármutku je sladce potěšovat.
Poctivé, však chudé děvečky bych vdával,
stroj a slušné věno vesel bych jím dával,
bídne sirotky bych nákladem svým zvedl,
schopná pacholata k umění bych vedl.

(s. 9)

Dôraz na mravnosť a pestovanie cností pritom B. Tablic rovnako ako J. Palkovič znásobil dôležitou poznámkou o potrebe vlastnej iniciatívnosti – pomáhať chce nielen vtedy, keď ho o to niekto požiada, ale sám chce prvý vidieť potreby iných a prichádzať k nim s pomocnou rukou: „Nečekal bych proseb, sám bych nuzných hledal, / v nízkých jejich domích přechoasto bych sedal“ (s. 9). Osobitnú pozornosť si však zaslúhuje moment, keď básnik priamo vyjadruje želanie pripodobniť sa v tejto aktivite a pomoci druhým samotnému Bohu – aby si zaslúžil status Božieho dieťaťa, teda bytosti stvorenej na obraz Boží: „Nebeskému Otci tím se podobiti, / dítětem chtě dobrým jeho stále býti“ (s. 10).

Vplyv kresťanských ideí a ideálov napokon potvrdzuje aj Tablicova argumentácia svojho osobného rozhodnutia pomáhať druhým, v ktorej dominuje motív rovnosti všetkých ľudí. Tá síce na prvý pohľad evokuje filiáciu k novodobým ideám vychádzajúcich z hesiel francúzskej revolúcie, no celý kontext Tablicovej argumentačnej výpovede jasne odkazuje na náboženské, resp. biblické zdroje – rovnosť všetkých ľudí pred Bohom sa spomína už v starozákonnej Knihe múdrosti: „veď On stvoril malého i veľkého, rovnako sa stará o všetkých“ (Múd. 6,7).⁵ Toto uvedomenie si skutočnej podstaty rovnosti všetkých ľudí sa pre B. Tablica stáva hlavným východiskom jeho básnickej obhajoby osobného rozhodnutia pomáhať i tým najbiednejším:

⁵ V intenciách uvažovania E. Fordinálovej možno v tomto momente dokonca sledovať aj isté prepojenie s argumentačným východiskom Konštantínovej obhajoby slovanskej bohoslužby v Benátkach z roku 867.

Jsouť i oni lidé – rodina jsou boží,
 ač se bída jejich každodenně množí.
 Ač i na slamenném loži lžávají;
 jednomu se Otcí s námi modlívalí.
 Ač si suché kůrky denně pláčem kropí;
 ale méně zlosti, nežli boháč tropí,
 vráskami ač zryla neřest jejich tváře;
 jednoho však Krista s námi u oltáře
 ctí, a lidské tělo mají, duši věčnou,
 k ním se tedy přiznám, myslí vždycky vděčnou,
 človečenství svého v nich si budu vážit,
 věrně, jako bratr jich prospět jím se snažit.

(s. 9 – 10)

Človek by sa tak podľa B. Tablica nemal sústreďovať iba na vlastné dobré a vlastné schopnosti, prostredníctvom ktorých si dokáže zabezpečiť spokojnosť a šťastie. Má sa vyvarovať prílišnému spoliehaniu sa na seba samého. Podľa autora nájde človek pravú spokojnosť iba vtedy, keď bude akceptovať aj isté transcendentné hodnoty. Presvedčivo to potvrdzuje aj jeho nasledujúce vyjadrenie: „Aniž připisujeme to štěstí, kteréhož docházíme, sobě samým, naší pilnosti, opatrnosti, usilovnosti, ale poznejme i v této častce s hlubokou pokorou a ponížeností Boží dobrotivost a říkejme s Pavlem, že ‚z milostí Boží jsme, co jsme‘ (1 Kor 15, 10)“ (Tablic, 1802, s. 16).

Popri intelektuálnom rozvoji a mravnom sebazdokonaľovaní malo teda evidentne v Tablicových úvahách o dôležitosti formovania osobnosti človeka svoje miesto aj „vzdělání duše“ (Tablic, 1807, s. XII). V dôsledku toho treba mať na zreteli skutočnosť, že pojem „vzdělání“, ktorý sa s vysokou frekvenciou objavuje aj v spomínanej básni *Svobodné volení* (no nielen v nej a nielen u B. Tablica), treba vnímať v oveľa širšom význame ako len vo význame intelektuálneho rozvoja človeka. Bezpochyby v sebe zhŕňal viacero úrovní vrátane duchovnej formácie človeka. Jej nosnými piliermi boli pre B. Tablica evidentne princípy kresťanského náboženstva.

Za dôkaz duchovnej vyzretosti človeka považoval B. Tablic akceptovanie rovnosti všetkých ľudí. Aj pri aplikácii tejto idey v jeho básnickom výraze cítiť zásadný vplyv kresťanského náboženstva – inšpiroval sa základnou zásadou citlivého vnímania potrieb druhých, ako sú definované v Biblii, napríklad v texte Matúšovho evanjelia: nasýtiť hladného a smädného, zaodiť nahého, prichýliť pocestného, navštíviť chorého a núdzneho (Mt 25, 35-40):

Nehoden jest Boha otcem jmenovati,
 smí kdo nuzným bratřem pyšně pohrdati.
 Před sirotkem bídňým kdo se kryje, bočí,
 vdovám přehořkých slz nechce setřet z očí,
 před kvílících pláčem zacpává kdo uši;
 věř mi, tentě má zlostí porušenou duši.

(s. 10)

Filantropizmus, ktorý je v Tablicovej básni nielen zjavným, ale aj dominantným motívom, nie je teda len nejakým mechanickým a nebodaj prázdny gestom, do ktorého by sa básnik len artistne štylizoval. Dôslednosť, s ktorou vyratúva jednotlivé detaily svojej činnosti, resp. svojej služby prostredníctvom darov z vysnívaného domu, je jasným signálom výrazného vplyvu kresťanských ideálov, s ktorými sa osobnostne stotožňoval, a zároveň presvedčivým dôkazom toho, že ide o úprimné, teda bezpochyby autentické a veľmi zvnútornené vyznanie sa z vlastných (subjektívnych, priam intímnych) túžob. Preto tento pôsobivý metaforický obraz možno nadovšetko vnímať ako prirodzené vyvrcholenie vzájomného prepojenia estetických ideálov a básnikovho vnímania tých najvznešenejších hodnôt, teda jeho životnej filozofie, ktorú zásadne formovali idey kresťanstva.

Je nepopierateľné, že reflektovanie idey rovnosti všetkých ľudí, resp. idey bratstva v poézii našich tzv. osvietených básnikov, či presnejšie básnikov z prelomu 18. a 19. storočia, môže poukazovať na zhodu s ideami, aké prezentovala francúzska spoločnosť v druhej polovici 18. storočia. Zároveň je viac než pravdepodobné, že naši básnici sa s nádejou upínali práve k Francúzsku, resp. k francúzskej filozofii ešte pred vypuknutím revolúcie a po revolučných udalostiach aj napriek ich negatívnym spoločenským následkom (a možno práve kvôli nim) vytrvalo zostávali verní hlásaným ideálom. Ich literárne prejavy sú svedectvom, že na našom území boli myšlienky a diela encyklopedistov známe a prijímané pozitívne; v tom sa napokon spájali obe konfesie – ich spoločným poslaním malo byť pôsobenie na svojich bližných prostredníctvom lásky a vzdelávania. E. Fordinálová v tejto súvislosti zaevidovala množstvo dôkazov o odporúčaní diel francúzskych autorov v slovenskom prostredí, predovšetkým v podobe článkov uverejnených v Starých novinách literárního umění (Fordinálová, 2008, s. 74 – 75). Myšlienky o vzájomnej spolupráci ľudí a o nutnosti záujmu o druhých, resp. idey rovnosti a spolupatričnosti všetkých ľudí či intenzívne výzvy k aktivite človeka siahajú však až k prapočiatkom ľudstva, resp. až k stvoreniu sveta, a teda motívy celkom prirodzene až k Biblii.

Aktivita a zodpovednosť za celok sa celkom prirodzene stali dôležitými motívmi básnickej tvorby J. Palkoviča i B. Tablica. Práve ony mali zaručiť nielen básnikovi, ale všeobecne človeku spokojnosť v tom najvyššom zmysle – teda pokoj duše. Cieľom ľudského života podľa oboch spomenutých básnikov nemalo byť bohatstvo, úspechy, sláva alebo uznanie medzi ľuďmi, ale neporušenosť duše. V duchovnom obraze zlom a zlobou neporušenej duše sa tak kumulujú všetky ich túžby, želania a hodnoty. Preto ho možno vnímať ako priam symbolické zobrazenie ich vnímania podstaty ľudskej dokonalosti, ku ktorej chceli privádzať ľudí aj prostredníctvom svojej básnickej tvorby. Uvedené básne J. Palkoviča i B. Tablica tak možno vnímať ako bezpochybné svedectvá zjavného a celkom prirodzeného prepojenia slovenskej literatúry z obdobia prelomu 18. a 19. storočia aj s duchovnou sférou. Prostredníctvom premysleného a umelecky pôsobivého (nie prvoplánového) spracovania tradičných biblických motívov jednoznačne a bezpochyby aj efektívne prezentujú idey kresťanstva – rovnako ako dielo A. Doležala *Tragoedia* sú aj tieto básne jasným dôkazom, že idea bratstva našla priamy odkaz v našej literatúre a výrazne ju dynamizovala. (Jedným z Doležalových ideových východísk je totiž myšlienka, že ľudstvo je súčtom potomstva Adama a Evy, to znamená, že všetci ľudia sú bratia; Fordinálová, 2008, s. 35). Živú vieru a praktizovanie náboženstva, resp. akceptovanie náboženských princípov a pravidiel vnímali títo básnici nielen ako podporu morálneho formovania spoločnosti, ale dokonca bola pre nich zárukou eticky správneho riešenia konfliktných situácií či smerovania politického i historického vývoja vôbec. Absenciu týchto zásad

považovali za príčinu všetkých nepokojov (revolúcií, občianskych vojen) – uvedomovali si, že vedie k strate akýchkoľvek zábran. A zrejme práve toto vedomie im nedovoľovalo absolutizovať rozum ako najvyššiu hodnotu – tak v ich osobnom uvažovaní a duchovnom smerovaní, ako aj v ich vlastnej literárnej a celkom konkrétne aj v básnickej produkcii.

V programových básňach oboch básnikov – tak v Palkovičovom *Vidění Dobromyslovom*, ako aj v *Svobodnom volení* B. Tablica – možno teda nevyvrátiteľne evidovať vplyv kresťanskej ideológie a kresťanských ideálov. V oboch rezonujú myšlienky o tvorivom potenciáli človeka, ktorý by mal využiť v prospech celej spoločnosti. Hodnota absolútneho dobra bola pre nich určujúca. Nerelativizujú dobro len na pasívny pocit jednotlivca, ich úvahy sú vždy ovplyvňované myšlienkou aktivity človeka a jeho zodpovednosti za celé spoločstvo. Preto na záver možno len súhlasiť s konštatovaním Viliama Marčoka, že „slovenským racionalistom splývali racionalistické názory s kresťanskou vieroukou, pretože im nešlo o ateizmus, ale len o hľadanie racionálnych dôvodov existencie Boha“ (Marčok, 1968, s. 41).

Obe básne tak možno hodnotiť ako premyslené a po umeleckej stránke aj veľmi efektne vystavané prezentácie základných hodnôt a ideálov slovenskej poézie z obdobia prelomu 18. a 19. storočia. Potvrdzujú sa tak slová E. Fordinálovej, ktoré síce vyslovila v súvislosti s *Tragoediou* A. Doležala, no vzhľadom na predchádzajúce analýzy vybraných momentov z oboch básní ich azda celkom opodstatnene možno rozšíriť na širší kontext slovenskej poézie z tohto obdobia: básnická tvorba z obdobia prelomu 18. a 19. storočia je svedectvom, že slovenskou literatúrou hýbali moderné myšlienkové prúdy súčasne so západnou Európou, takže jej „oneskorovanie“ naozaj treba posudzovať z nových aspektov (Fordinálová, 2008, s. 118). Postupne pribúdajúce analýzy tvorby slovenských básnikov z prelomu 18. a 19. storočia potvrdzujú, že tvorivé zámery a estetické ciele našich autorov boli kompatibilné s aktuálnymi celoeurópskymi poetickými princípmi. Zároveň poukazujú na to, že pri definovaní hodnôt domácej literatúry je nevyhnutné podporovať a neustále iniciovať výskum jej špecifických príznakov, ktoré zohrávajú zásadnú úlohu pri reflektovaní literárneho a vôbec kultúrneho vývinu v našom prostredí. Odhaľovanie a dôkladne poznávanie špecifických literárnohistorických zákonitostí je jedným z najdôležitejších princípov vedeckej práce E. Fordinálovej, čo potvrdzujú aj jej slová: „Ak nám skutočne ide o prezentáciu vlastnej individuálnosti vo svetovej kultúrnej klenotnici, musí nám ísť v prvom rade o celostné pochopenie vlastných umeleckých artefaktov, pretože ich výpovednú hodnotu musíme najskôr preskúmať a kodifikovať ako reprezentačné my sami“ (Fordinálová, 2003, s. 10).

LITERATÚRA

Pramene

- PALKOVIČ, Juraj. 1801. Vidění Dobromyslovo. In: *Muza ze slovenských hor*. Vacov, 1801, s. 1 – 12.
- TABLIC, Bohuslav. 1802. *Nejmoudřejší a nás k štěstí vedoucí cesty boží*. Skalica, 1802.
- TABLIC, Bohuslav. 1806. *Poezye. Díl první*. Vacov, 1806.
- TABLIC, Bohuslav. 1807. Paměti česko-slovenských básníkův aneb veršovcův. In: *Poezye. Díl druhý*. Vacov, 1807.
- TABLIC, Bohuslav. 1831. *Anglické múzy v česko-slovenském oděvu*. Budín: Královská universická tiskárna, 1831.
- PALKOVIČ, Juraj. 2016. *Muza ze slovenských hor*. Ed. Lenka Rišková. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 2016. ISBN 978-8088746-33-1.
- TABLIC, Bohuslav. 2019. *Poezye*. Ed. Lenka Rišková. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-1798-3.

Sekundárna literatúra

- BRAXATORIS, Martin. 2020. Príležitostná básnická tvorba Juraja Palkoviča. In: BRAXATORIS, Martin – KOLLÁROVÁ, Ivona – RIŠKOVÁ, Lenka – VANEKOVÁ, Oľga. *Príležitost poézie. Miesto a význam príležitostnej poézie Juraja Palkoviča, Bohuslava Tablica a Pavla Jozefa Šafárika v dejinách slovenskej literatúry*. Bratislava: VEDA, 2020, s. 35 – 90. ISBN 978-80-224-1872-0.
- BRTÁŇOVÁ, Erika. 2017. Doležalov pokus o veľkú epiku. In: TUREČEK, Dalibor – ZAJAC, Peter (eds.). *Český a slovenský literárni klasicismus. Synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2017, s. 245 – 271. ISBN 978-80-7577-186-5.
- BAKOŠ, Mikuláš. 1964. Poézia u bernolákovcov pred Hollým. In: TIBENSKÝ, Ján (ed.). *K počiatkom slovenského národného obrodenia*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 221 – 240.
- DUPKALA, Rudolf. 2000. Filozofické myslenie slovenských osvietenecov (J. Karlovský, J. Feješ a J. Fándly). In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1998 – 1999*. Martin: Muzeálna slovenská spoločnosť, 2000, s. 17 – 27. ISBN 80-967025-6-4.
- FORDINÁLOVÁ, Eva. 1993. *Stretnutie so starším pánom alebo Tragédia Augustína Doležala*. Martin: Osveta, 1993. ISBN 80-217-0546-9.
- FORDINÁLOVÁ, Eva. 2003. *Ján Hollý (1785 – 1849)*. Bratislava: VEDA, 2003. ISBN 978-80-224-0766-6.
- FORDINÁLOVÁ, Eva. 2008. *Problematika a problémy slovenskej klasicistickej poézie*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2008. ISBN 978-80-8082-193-7.
- MARČOK, Viliam. 1968. *Počiatky novodobej slovenskej prózy*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.
- BRAXATORIS, Martin – VOJTECH, Miloslav (eds.). 2021. *Podoby literatúry na prelome 18. a 19. storočia. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie pri príležitosti 250. výročia narodenia Bohuslava Tablica (1769 – 1832) a Juraja Palkoviča (1769 – 1850)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2021. ISBN 978-80-223-5144-7.
- ŠIMONČIČ, Jozef. 1982. *Ohlasy Francúzskej revolúcie na Slovensku*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1982.
- VANEKOVÁ, Oľga. 2020. Príležitostná latinská báseň Pavla Jozefa Šafárika Ode festiva. In: BRAXATORIS, Martin – KOLLÁROVÁ, Ivona – RIŠKOVÁ, Lenka – VANEKOVÁ, Oľga. *Príležitost poézie. Miesto a význam príležitostnej poézie Juraja Palkoviča, Bohuslava Tablica a Pavla Jozefa Šafárika v dejinách slovenskej literatúry*. Bratislava: VEDA, s. 157 – 171. ISBN 978-80-224-1872-0.
- VOJTECH, Miloslav. 2004. O kontinuite eschatologickej tematiky v slovenskej barokovej a obrodeneckej literatúre (V. Šimko a J. Hollý). In: *Literatúra, literárna história a medziliterárnosť*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004, s. 18 – 32. ISBN 80-223-2017-7.

Poznámka

Štúdia je výstupom grantu VEGA 2/0045/21 *Subjekt – intencia – text (podoby poetiky v staršej slovenskej literatúre)*.

.....

Mgr. Lenka Rišková, PhD.

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.

Dúbravská cesta 9

840 01 Bratislava

Slovenská republika

lenka.riskova@gmail.com